

Драгиња КУЈОВИЋ*

УРБАНА ЦЈЕЛИНА – КОЛАШИН НЕКАД И САД
Прекид са традицијом и нови путеви градитељства

УВОД

Крај XX вијека донио је крупне промјене у структури становништва и у архитектури насеља у колашинском крају а и шире на читавом подручју Црне Горе. Масовна миграција сеоског становништва према граду и приградским насељима уочљива је све до последње деценије XX вијека. Села нестају одумирањем старачког становништва које је скоро читав XX вијек држало село као стално насеље и катуне као сезонска сточарска насеља. Индустријализација од средине XX вијека условила је миграцију млађе популације у градове, гдје се број становништва повећава. Иако је у задњој деценији XX вијека дошло до колапса привреде у свим сегментима, становништво се не враћа на село. Остаје и даље да живи у граду и рађе се бави трговином, него пољопривредом. Препродаја намирница и текстила постала је главно занимање, уз кафане и кафиће градског становништва. Живот се све више концентрише у граду, села су опустјела. Народ се више не бави сточарством и пољопривредом, не толико како је то било до последње деценије XX вијека. Јављају се неки типови задруга поред индивидуалних пољопривредника. Држава улаже напор да се становништво задржи на селу и да се бави земљорадњом и сточарством путем додјеле кредита за унапређење, тј., олакшање рада и обраде земље куповином механизације (пластилица, косачица, трактора). Становништво се стимулише и путем организовања сајмова пољопривред-

* Завичајни музеј, Колашин

них производа гдје се додјељују награде најугледнијим произвођачима. Све то не оставља утисак масовног бављења пољопривредом као што је некада било. Живот се на селу из основа мијења. Избацују се из употребе пољопривредне алатке, на планину се не издиже коњима, већ тракторима и колима, јер су урађени колски путеви до катуна. Архитектура и села и катуна се мијења. Старе куће и колибе замијењене су новим, комфорнијим, праве се од разних материјала који су замијенили дрво, камен и сламу. Колибе имају савремени намјештај, дрвено посуђе замијењено је пластичним посудама које су практичније, мало је и посуда од алуминијума, бакра и емајла у употреби. Шпорети су замијенили класично огњиште. Колибе се праве као куће, а имају и више просторија.

Првобитни тип куће у селима замијењен је модерном вишеспратном и вишедјелном кућом. Прављене од цигле или бетонских блокова прекривене цријепом, салонитом или лимом. Дакле, урађене од материјала који представља импорт на овом подручју.

Куће се раде са више просторија, купатилом, дневним боравком, подрумом, гаражом. Неке куће имају и централно гријање. Све куће имају комине, а понека и камин у дневном боравку. Старе сеоске куће се преправљају и добијају комфорнији и другачији изглед. Од помоћних објеката имају гаражу и шупу за дрва, или ако становништво има стоку, имају и шталу. У близини куће је башта и воћњак. Сади се кромпир и све врсте поврћа. Сва села су електрифицирана, имају телефонску мрежу и мобилну, коју имају и катуни. Имају и ТВ сигнал. Сеоски посједи се уситњавају посебно у приградским насељима, као што су око Колашина Радигојна, Бреза, Дријенак, Бабљак, Владош, Поље Смаилагића, Пажан, Дуловине. Ова насеља су добро саобраћајно повезана са градом. Становништво одлази у град на посао и у индустријску зону Баковићи и Дријенак. Друштвена предузећа нестају, приватизују се велики привредни гиганти и постају мала приватна предузећа са по десетак запослених радника. Баве се производњом и прерадом дрвета, трговином, продајом грађевинског материјала, угоститељством.

УРБАНИЗАМ И АРХИТЕКТУРА ГРАДА

Градско насеље Колашин се простире дуж прилазних путева који воде у центар града. Центар града се урбанистички сређује,

Горњи и Доњи трг и Улица IV пролетерске бригаде, како је народ популарно назива „Сибирска”. Овај дио града је поплочан коцком ситном и крупном да би се добио ефекат који убија једноличност и оставља утисак урбано сређеног подручја. Дрвореди липа су остављени, а канали за одвод воде маскирани, тротоари су у истој равни са улицом. У осталим улицама, тротоари се раде од цемента, а улице су асфалтом пресвучене. На Горњем тргу, поново је урађена чесма, вода излази из липе, а испод липе је дрвено корито. На тргу је и споменик народном хероју и револуционару Вељку Влаховићу. Овај споменик је радио Ото Лого, академски вајар из Београда. На Доњем тргу је Споменик жртвама фашистичког терора, рад академског вајара Војина Бакића из Андријевице, који је живио и радио у Загребу. Споменик се налази у парку, а око споменика су бисте народних хероја, неке од њих је радио вајар Вук Бојовић. Бисту народног хероја Сава Дрљевића радио је академски вајар Зоран Обреновић. Ту је и зграда спомен-дома ЗАВНО-а Црне Горе и Боке. Зграда је рађена у част четрдесет година од Првог засједања ЗАВНО-а у Колашину, одржаног 1943. године, 15. и 16. новембра.

У Улици IV пролетерске бригаде неколико је нових зграда. Стамбена зграда на Горњем тргу – Тргу Вукмана Крушчића. Стамбена зграда и хотел „Гарни” умјесто куће Лазаревића. Стамбена војна зграда из шездесетих година и Управна зграда импрегнације дрвета, подигнута 1960. године. Ту је и Управна зграда велетрговине, подигнута почетком девете деценије XX вијека. Све ове зграде рађене су по архитектонским пројектима у стилу који преовлађује и у осталим градовима Црне Горе. Ту је и стамбена зграда подигнута умјесто старе куће Марића, крајем девете деценије XX вијека, а у приземљу је Служба платног промета и Подгоричка банка. Ова зграда заједно са Планинаром, стамбеном зградом у којој је апотека, а била је у њој некада књижара „Култура” и кућом Тошковића, у којој је драгстор, и другом зградом у којој је пошта и клуб „Селект” са зградом Дома културе и Музеја, уоквирује Доњи трг – Трг Борца. По стилу градње се разликује зграда Музеја из 1903. године и зграда Дома културе из 1957. године.

У Пољу Смаилагића 1962. године подигнута је зграда болнице. Сада је у њој Дом ученика. Поред ње је избјегличко насеље. Нова зграда болнице са Домом здравља саграђена је седамдесетих година XX вијека, испод Парног млина поред Свињаче. Испод пла-

тоа спомен-дома ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, налази се хотел „Бјеласица”, сада „Бианка”. Око њега је парк. Хотел је подигнут почетком девете деценије XX вијека. У Лугу је Дом младих и Горштака са спортском халом, саграђен 1998. године кад и Спортска хала. У парку хотела је Хидрометеоролошка станица. Стара кућа Милашиновића, болничка кухиња и кућа породице Шоћ, остале су у том кварту сачуване, као и ред кућа наспрам спомен-дома са друге стране од бивше Жандамеријске станице, односно куће судије Јовановића, у којој је послѣ Другог свјетског рата био општински Комитет Комунистичке партије, до хотела „Бриле”. Сачуване су и старе куће у улици Милутина Лакићевића, а подигнуте су и неке нове, као и куће у улици 13. јула. У бараци Управне зграде велетрговине налази се Јавно комунално предузеће, а иза ње је Дом ватрогасног друштва. Око старе куће Зећа Ракочевића налази се низ киосака, у том троуглу до изласка из града, ту је и зграда Електродистрибуције, испред ње једна стамбена зграда а иза ње према хотелу велика стамбена зграда солидарности. Испод Планинара, ради се Регионални туристички центар. Ту је и хотел Пензијско-инвалидске заједнице. Зграда Силоса је приватизиована, али и санирана. Воденица Радовића на Свињачи је и даље власништво СО Колашин и у њој је ресторан са националном кухињом. Школске зграде са двориштем и фискултурном салом су у улици 13. јула. А ту је и зграда Општинског суда, зграда МУП-а и зграда Шумског јавног предузећа. У улици 13. јула је и градска пијаца. Остале су сачуване и старе куће браће Марић, браће Ивезић, Булатовића кућа и Боричића. Иза зграде Шумског предузећа, на платоу према Дуловинама, је градска црква св. Димитрија.

Градско гробље на улазу у Поље Смаилагића добило је нови изглед са металном оградом и капелом. Поред капеле, кроз насеље Поље Смаилагића, рачва се пут према Фабрици воде, у згради Титеха, и други правац води према ски-центру Бјеласица, Ријецци Мушовића.

Из улице Бошка Рашовића урађена је цеста према Дуловинама и Жељезничкој станици. У Дуловинама је викенд насеље, приватни земљишни посједи, базен градске воде. Ту је и Кадина вода, одакле је рађен први водовод за град. У Дуловинама је и Ботаничка башта ботаничара Данијела Винцека. Градска црква св. Димитрија санирана је. Урађен је Парохијски дом и камени зид око пла-

тоа на којем се налази црква. На Брези је Партизанско гробље које се добро одржава. Војне зграде касарне Бреза, из 1905. године, нијесу саниране, а подигнуте су неке нове. Ток ријеке Свињаче, од воденице Радовића до Аутобуске станице, са неколико малих мостића је поплочан каменом.

Од Матешева, 2006. године, урађена је и отворена модерна саобраћајница. Заобилазни пут води кроз Доњи и Горњи Пажањ, рађен је средином последње деценије XX вијека. Овај заобилазни пут кроз Пажањ пролази поред Цркве према Жељезничкој станици. Други улаз у град је преко моста на Тари, право до хотела ПИО. Десно су, дуж ове улице, мојковачке, стамбене приватне куће, а лијево Ауто-мото друштво, Ветеринарска станица и Аутобуска станица и ред приватних кућа.

Све куће су прављене у два нивоа, спрат и приземље, неке куће имају и поткровље. И приземље и поткровље служе за становање. Зидане су од цементних блокова или цигле, покривене су цријепом или лимом неке и тернитом. Простор куће је вишедјелан. За спрат имају обично унутрашње степениште, сем ако имају више улаза, посебно улаз за приземље, а посебно улаз за спрат. Око куће је цвјетни врт или иза куће башта, воћњак са повртњаком. У башти, неке куће имају сто за сједјење у љетњим данима. Архитектонски се ове куће уклапају у стил градње стамбених објеката приватних у Црној Гори, сјеверног подручја. Куће су коцкасте или правоугаоне масе, са двокрилним или трокрилним прозорима са свим елементима у габариту основе, гаражом, терасом, степеништем. Немају декоративних елемената на фасади, или ако их имају, изведени су преломима фасаде по вертикали и хоризонтали, што се и на кровној конструкцији примјећује. Ове преломе на фасади и крововима имају и већи стамбени објекти у граду. Тераса је врло мало. Имају их и старе куће. Оне су увучене као лође због оштре климе у Колашину, и налазе се у основи масе равне површине фасаде. Фасаде кућа имају металне олуке за одвод воде, фарбане су цементно сивом бојом, бијелом или окер, а има и других боја. Куће имају комине, неке нове куће имају и централно гријање или камине у дневном боравку. Старе градске куће, ако нијесу преправљене, задржале су стари начин одвода дима преко сулундара под кров. У овим старим кућама су изграђена купатила.

У спомен-дому смјештена је локална управа СО Колашин. Ту је и сједиште више партија, Управа прихода, катастар, КУД Мијат Машковић, Туристичко друштво Колашин. Наспрам спомен-дома је зграда са сједиштем НП „Биоградска гора”. Архив града је у згради „Велетрговине”. Апотека и Пошта су на Доњем тргу, сједиште Комерцијалне банке и Подгоричке са Домом културе и Завичајним музејом-Галеријом и градском библиотеком са кино салом. У Дому културе се приређују приредбе за државне празнике и за полугодиште и крај школске године, спремају их ученици и ученице основне школе „Ристо Манојловић” и Ниже музичке школе. Полако многи сценски наступи ученика нестају, рецитал, скеч, хор, гимнастика и замјењују се наступима фолклора. Има позоришних представа. Често гостују позоришта из других градова Црне Горе. Приређују се изложбе слика у Галерији музеја. Биоскоп се ријетко приказује. Некада се редовно приказивао, за одрасле увече, а за ђаке послије часова. Масовно су се посјећивале биоскопске представе све до десете деценије XX вијека. У Градску читаоницу долазила је дневна штампа, а у библиотеци сва издања школске лектире. Читаоница је имала доста чланова све до 1990. године, када су грађани почели да мијењају своје навике, а и куповали су књиге захваљујући повољностима да путем кредита набаве књигу и праве своју приватну библиотеку.

Град има неколико хотела, хотел „Бианка”, „ПИО”, „Бриле”, „Гарни” и више приватних апартмана и хотел „Планинар” – градска кафана. У кругу Основне школе, поред Споменика погинулим студентима из Првог свјетског рата налази се зграда Дјечјег вртића. Поводом новогодишњих празника, дјеца из вртића спремају приредбе за своје родитеље. Град има више приватних продавница прехранбене робе, бутика текстила, спортских кладионица, књижара, три продавнице бијеле технике и друге технике, три месаре, пијацу за продају разне робе и хране – млијека и мљечних производа, као и других пољопривредних производа.

Колашин има развијену дрвопрерађивачку индустрију, има више приватних предузећа за прераду дрвета. Присутно је и индивидуално бављење пољопривредом на приватним имањима. Око Колашина је подигнуто неколико фабрика воде. Велика предузећа, импрегнација дрвета, ФАК, Титекс, не раде а нијесу ни приватизована, као ни ски-центар Бјеласица са ски-лифтовима. Један

ски-лифт је постављен на старом скијалишту на Барутани, наомак града. На прилазу и излазу магистралног пута поред Колашина налазе се бензинске пумпе у Луговима и у Баковићима. Град има Шумско јавно предузеће, МУП, Општински суд, Основну школу „Ристо Манојловић”, са више сеоских школа, средњу мјешовиту школу „Браћа Селић”, Нижу музичку школу и Дјечји вртић, Комунално јавно предузеће, Ватрогасно друштво. На Доњем тргу је такси станица.

Сеоско становништво је понедељком, пазарним даном, обично долазило у град, до 1990. године, па и до 2000. године, када број становника на селу драстично опада. Било је више аутобуских линија, аутобуса предузећа ШИК-а „Тара”, ФАКА, „Велетрговине”, ђачких аутобуса који су превозили путнике, становнике села до града. Аутобуси из Липова, Бара Краљских, са Црквина, међуградски локал Бијело Поље – Мојковац – Колашин. Сада те аутобуске линије не раде, јер не раде фабрике, мало је сеоског становништва које долази у град, а готово сви појединци млађе доби су власници кола. Једно вријеме и једна генерација народа отишла је са животне сцене и однијела је са собом обичаје, навике и начин рада и живота. Наступиле су неминовне промјене у друштву које су донијеле и другачији начин живота, са новом генерацијом младих људи који су ступили на животну сцену крајем XX и почетком XXI вијека. То је генерација која се сели у градске центре, живи и ради од данас до сјутра, ствара нове обичаје и нове навике. Окупљања народа су највише везана за Дом културе, али не више тако масовна. Стотинак људи прати разне културне манифестације духовног и свјетовног карактера, или се веће групе окупе на политичким митинзима. Омладина долази код цркве за духовне празнике. Код куће се по навици славе рођендани, крсно име, Нова година, Божић, Васкрс. За вријеме државних и вјерских празнике се не ради.

Генерација која је његовала вјерске обичаје нестала је или је изобичајила под утицајем система који је 1945 – 1990. био на власти. Млади на другачији начин славе све празнике, па и државне. За државне празнике прављена су велика окупљања, турнири и натјецања у спортским играма на Брези, док је војска била. Када је одселио војни гарнизон, праве се натјецања на Лугу на стадиону Горштака. Ученици су такође на почетку сваке школске године обиљежавали почетак излетом у Дуловине или на Лакомице на Барутану. Имали

су у школи ђаци Секцију младих горана па су пошумљавали голети око Колашина, стога су многа брда око града сада под боровом шумом. Ученици су за полугодиште и за крај године припремали приредбе, гдје су се на свечан начин и пред одраслим у Дому културе похваљивали одлични и други угледни ђаци.

ВЈЕРСКИ И ДРУГИ ОБИЧАЈИ

Вјерски и други обичаји нијесу били у народу поштовани дуго. Малобројне породице су кријући славиле вјерске празнике, врло скромно. Цркве су биле затворене и ако се у њих одлазило, одлазили су они најоданији вјери, под ризиком да ће их неко проказати у општинској управи или на послу гдје су радили и да ће трпјети неку врсту санкција. Они који су славили крсно име, чинили су то без попа, јер је после смрти попа Митра Булатовића из Поља Смаилагића свештено лице у колашинском крају само било у манастиру Морачи. Крштавали су нове чланове породице на дан крсне славе, ако је попа било да дође да прекади, ако попа није било, то су чинили без њега са кумом и то је било крштење у мали крст. Обичаји за Божић и Васкрс били су више слављени у народу и ова два празника су више светкована од крсног имена. За Божић су малобројни вјерници прислањали бадњак уз кућу, а за Васкрс су се кувала јаја у многим кућама. Старије особе су светковале и нијесу радиле за хришћанске свеце, понеко је и постио све посте а већина је постила Бадњи дан и Велики петак. Запамћено је и то да се ишло од куће до куће и питало: „Јеси ли са вјером или без вјере?”. Они прави вјерници би одговарали: „Но шта него са вјером”. Било је и оних који су морали да прикривају да вјерују у Бога. Они који су били запослени, славили су државне празнике и нијесу радили за Дан Републике, Први мај, за Дан борца, за Дан устанка, за Дан ослобођења града. У народу су се задржале светковине сабора које су биле масовне. Сабори су били на Петровдан, на Илиндан на планинама у катунима или код језера. А велики сабор се одржавао сваке године за Велики Госпођиндан у манастиру Морачи. То је била слава цркве Успења Богородице. Локални светитељ, Свети Василије Острошки, имао је увијек у народу веома распрострањен култ.

Од 1990. године, долази са демократизацијом друштва и плурализмом неко ново вријеме у погледу вјере и вјеровања у Бога. Плу-

ралистички систем власти, који је замијенио комунистичко-социјалистичку владавину, такозвана демократизација, доноси масовно враћање вјери и цркви. Посебно су почели нови политичари да се окупљају у црквама. А након деценију и по њихове власти, они су остали да и даље обилазе цркве и манастире са малим бројем вјерника, јер прави вјерници слиједе традицију скромно и искрено славећи хришћанске празнике и крсно име у својим домовима. Онако како су то учили од својих старих, његујући прастаре обреде и обичаје дуги низ година. Новокомпоновани вјерници су гласитији у тобожњој вјери и доказивању политици и политичарима, као да желе да се виде да су у цркву дошли, као да у божји храм не долазе због вјере и Бога. Изненађује та њихова нескромност, јер православље је у бити увијек било и свуда скромно, мистично и скривено од доказивања. Доказивало се само у борби за опстанак и у скромним, али великим по умјетничким достигнућима и вриједностима: архитектонским, сликарским, иконописним, рукописним и декоративним дјелима. Све што се градило било је у домену заједништва. Велики ктитори несебично су даривали народ вјерским објектима. Никада цркве нијесу правили за душу својих ближњих, већ су их посвећивали светитељу заштитнику народа, који је имао раширен култ и био поштован на одређеној територији од народа који је ту живио. Данас подижу појединци цркве и посвећују их светитељу заштитнику братства коме припадају, а за душу својих чланова породице, својих ближњих. Што није био обичај у православљу и уопште у хришћанству. Ктитори су увијек били владари, угледни братственици, народ. У Колашину су задње деценије XX вијека и почетком XXI вијека обновљене многе старе цркве, освјештане, а подигнуто је доста нових храмова. Подигнута је црква-манастир посвећен Св. Арханђелу Михаилу у Прекобрђу, црква св. Арханђела Михаила у Барама Краљским – Матешеву, црква Ђирила и Методија у Речинама – манастир Ђириловац, црква на гробљу у Горњем Липову, посвећена Св. Арханђелу Михаилу. Праве се цркве на Јабуци, на Лоли – Капетаново језеро, на Кључу и црква св. Арханђела Михаила на Црквинама, на мјесту пређашње која се због лоше градње срушила. Све ове цркве су скромних димензија. У основи имају уписан крст једнаких кракова, а изнад пресека кракова уздиже се купола на тамбуру. Свака црква нема

свештено лице. Примјећује се, и поред велике слободе вјероисповијести мали број свештених лица.

Од обредних објеката подижу се и капеле на гробљима. У њима се обавља обред сахране. Често се држи опијело приликом сахране и помен од четрдесет дана. Прво је подигнута капела на градском гробљу у Колашину. Њен ктитор је Јосиф Бошковић, потомак угледне породице Риста Бошковића из Колашина. И у селима на мјесним гробљима, почетком XXI вијека, подигнуто је више капела: у Морачком Требаљеву, у Ровачком Требаљеву, на Миољници. А Савезна Влада 2002. године подиже капелу у Горњим Ровцима, по пројекту архитекте Василија Кнежевића у славу Павлу Никичином Булатовићу, министру војном. Саграђене су капеле и у Горњем Липову, на Војковићима, у Барама Краљским, у Миоској. Капеле су рађене по пројектима. Обично су правоугаоне основе или са основном уписаног крста, кровне конструкције на четири или двије воде. Једноставне и функционалне по свом архитектонском рјешењу, зидане од цементних блокова, омалтерисане цементним малтером и покривене лимом или салонитом.

Draginja KUJOVIĆ

URBAN INTEGER OF KOLASIN FROM THE PAST AND PRESENT
(The interrupt with the tradition and the new course of bulding up)

Summary

In the end of the 20th Century there had been the great changes in the structure of population, including the architecture of the settlements in Kolashin area, and abroad on the territory of Montenegro. The massively migration of the country inhabitants to the towns and surrounding settlements is more evident in the last decade of the 20th Century. The industrialization from the middle of the 20th Century caused the migration of the young population from the villages to the towns.

In spite of the economy collapse happened in the end of the 20th Century the population have not turned back to the village. The resale of food and textile, of the local inhabitants, has become the main occupation, accompanied with hotel-keeping besides the restaurants and cafes.

The urban area of Kolasin has been extended along the access roads from Matsehevo, Rijeka Mushovich, Bablja Greda into the center of the town. The former urbanist solution with two squares, and the transversal and along side streets, connected with the quart of the houses to the center of the city. The downtown has saved a

lot of its native architecture, but also many new apartment houses and business offices have been built up. Most of the private houses situated in the urban area have been built up with the ground floor, followed by the first floor above. The ground floor is also used for accommodation and as the cellar. The houses have been made of the concrete (cement) blocks and bricks, covered with the tile or metal sheets. The indoor space consists of several parts. Their common shape is of the cubical and rectangular mass. The windows are double winged and triple winged. In the foundation profile are all parts and elements of the house, including garage, terrace, stairway and the entrances. On its fasades there are not decorative elements, but if present they break the fasade in the transversal and horizontal direction, what becomes evident at the roof construction. The breaks on the fasades and roofs are usual on the bigger apartment houses and other buildings in the town area.

The local government, the income department, the cadastre, the tourist bureau are situated in the Memorial Mountain devoted to ZAVNO-a. The building of the National Park Biograd Hill is situated near the Community Center. The main square is surrounded by Pharmacy, Post-office, Home of Culture, Homeland Museum, the government building of the former company "Veletrgovina", the apartment house with the Commercial and Podgorica Banks in its ground floor, and the building of the town café "Planinar", Park with the monument devoted to the victims of the fascist terror. There is a taxi station on the main square. To the town pertains its own Health Center, Communal Public Services, Fire Station, Hotel "Bianka", Hotel "PIO", Hotel "Brile", Hotel "Garni", many private suites, Regional Tourist Center, Automoto Society, Veterinary Station, Railway Station, Bus Station, Weather Bureau, Students Home, Home of the Young and Highlanders, Sport Hall, Ski Center on the mountain Bjelasica, tennis and other courts situated at the location Lug (Grove). The military barracks at Breza, a lot of commemorative traits, monuments and busts. The city graveyard with the chapel is situated at Smilagich Polje. The chapels have been also built up at the country graveyards about Kolashin. There is the church from 1888. devoted to St. Demetrius. Nearby the church there is the parish home built up. In Kolashin surrounding all ancient churches have been reconstructed, and some other new ones have been built up.

